

رقص های محلی استان کرمان فواد توحیدی

مشهورترین رقص های شاد یانه استان کرمان عبارتند از:

* دسمال بازی (دستمال گردونی، دسمال پرونی، شیه لی)

* کلاچیتک

* انواع چاپ و ناچ شامل:

* راست چاپ

* دست چاپ

* یک چاپ

* سه چاپ

* چوچاپ

* کلمپر

* تا لنگ

* نندوکی

* کابلی

* سربازی

- * دست به کمر و سه پا
- * یه رو
- * چوبازی
- * ترکه بازی
- * رقص کشتی
- * رقص دهل(دهل چرخون)
- * رقص قالی
- * رقص استکان
- * سرکنگی
- * کَنَجَک
- * مجسمه
- * پا آتشی
- * رقص خروس
- * پاناقاره ای

دسمال گردون (دسمال بازی، دسمال پرونی، شیه لی) :

مهم ترین رقصی که خانم‌ها در استان کرمان انجام می دهند، دسمال گردون است. زنان و دختران دسمال‌های رنگی و در مناطقی مانند بم، دسمال‌های سیاهی را در دست می‌چرخانند و به همراه صدای ساز به رقص می‌پردازند. در قسمت هایی از استان، مردان دسمال بازی را انجام می‌دهند. معمولاً ریتم ملودی ها در دسمال بازی با ریتم آهسته شروع و به مرور تند می‌شود. در امیرآباد سیرجان به قسمت کند، سه پا و به قسمت تند یک رویه گفته می‌شود. معمولاً دسمال بازی با دو بیتی خاتمه می‌یابد و به آن گوبازی یا دسمال گردی می‌گویند. در برخی از نواحی استان هم به رقص دسمال، چپی ارگل و در قسمت هایی شیه لی گفته می‌شود. شیه لی رقصی است در جنوب کرمان که وقتی داماد حرکت می‌کند زن‌ها دور او دسمال می‌چرخانند و هلهله می‌کنند.

کلاچیتک

کُلا + چیتک: در فرهنگ موسیقی کرمان این اصطلاح مربوط به قسمتی از رقص دستمال گردون است که توسط زنان و بیشتر در مراسم عروسی اجرا می‌شود. مرحله ی کُلاچیتک از پر شتاب ترین و پر هیجان ترین بخش های این رقص زنانه محسوب شده و زنان رقصنده با آغاز این بخش از رقص در حقیقت آن را به پایان می‌رسانند.

تصویر ۱: دسمال بازی نرماشیر

تصویر ۲ و ۳: دسمال بازی امیرآباد شول سیرجان

چاپ و ناچ:

به طور کلی در مناطق شرق و جنوب شرق کرمان، به رقص « چاپ » و « ناچ » گفته می‌شود. ریتم آهنگ ها در ابتدا کند، و در ادامه تند می‌شود. رقص ها در دایره ی بسته و دایره ی باز و به صورت دسته جمعی انجام می‌شود. رقصنده ها هیچ تماس بدنی با هم ندارند. خم و راست شدن از کمر و تنوع حرکات دست و پا از ویژگیهای دیگر این رقص هاست.

رقص ها به دو صورتند:

۱ رقص های دوری و زنجیره ای: رقص های دوری در دایره ی بسته انجام می‌شوند و سر چویی مشخصی ندارند. نوازندگان در میان حلقه ی رقص به دور رقصندگان (چاپ کنندگان) یا دور خود می‌چرخند و دهل را با حرکاتی مهیج و تند در بالای سر می‌چرخانند. رقص دهل یکی از رقص های بارز این مناطق می‌باشد. رقص های دوری را چاپ می‌نامند، که شامل دست چاپ، دو چاپ و سه چاپ است و با سرنا و دهل همراه است و به آهنگ کلمپر ختم می‌شود که با دهل و جره همراه است.

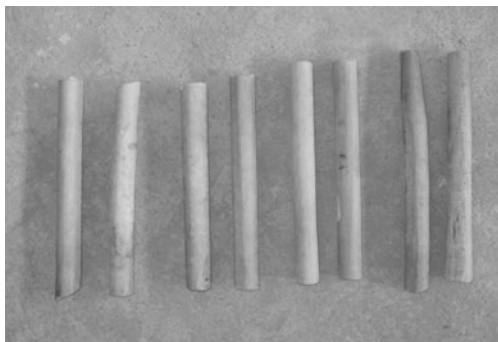
آغاز رقص ها با راست چاپ است که رقصی ست با ریتم کند و رقصندگان همراه با ریتم چهار قدم به جلو برداشته و سپس بر میگردند و در انتهای رفتن و برگشتن کف دست‌ها را به هم می‌چسبانند. در دست چاپ حرکت دست‌ها بارز است و با چرخش بدن به سمت چپ و راست توأم می‌شود و ریتم آن آهسته تر از قسمت های بعدی ست. این رقص نمادی ست از برداشت محصول و شکرگزاری. تالنگ هم رقصی ست که در آن یکی از پاها خم می‌شود.

تصویر ۴۵: دست چاپ عنبرآباد

در دو چاپ دست‌ها در طرف چپ و راست بدن به هم کف می‌زنند و به این دلیل به این رقص دو چاپ گفته می‌شود. پاها در دو چاپ در کنار هم قرار می‌گیرند و پای راست در حالت نیم پنجه دنبال پای چپ قدم بر می‌دارد و همین حرکت با پای راست تکرار می‌شود. در سه چاپ دست راست نزدیک گوش یا جلوی صورت و چشم می‌چرخد و دست چپ از ساعد خم می‌شود. مچ‌ها پیچ می‌خورند و جلوی بدن به هم کف می‌زنند. پاها حالت رقص دوچاپ را دارند و حرکات آنها با اندک تفاوتی شبیه دو چاپ است. کلمپر به معنی گیاه خوشبوست که به گردن عروس می‌آویزند. در این رقص یک پا محور قرار می‌گیرد و پای دیگر بر گرد آن با نوک پنجه می‌چرخد، و دست‌ها در طرفین به طرف بالا گشاده می‌شوند، در حالی که از ساعد خم شده اند. رقص کلمپر بسیار مهیج است و بیشتر توسط مردان انجام می‌شود. در این رقص دهل و جره با هم نواخته می‌شود. به طور کلی دست چاپ‌ها از آیین برداشت خرمن الهام گرفته شده و به شکرگزاری ختم می‌شود.

۲ چوچاپ رقصی ست که با استفاده از چوب انجام می‌گیرد. به صورتی که هر نفر دو چوب کوتاه در دست می‌گیرد و به چوبهای نفر جلو و پشت سر میکوبد. معمولاً رقصندگان حلقه‌ای تشکیل می‌دهند و در حال چوچاپ می‌چرخند. چوچاپ را می‌توان نوعی چوبازی دانست که در دایره انجام می‌گیرد و رقصندگان به داخل و خارج دایره می‌چرخند و رو به روی یکدیگر قرار می‌گیرند و با چوبهایی که در دست دارند، ضربه می‌زنند. این حرکات نماد جنگ و گریز و تک و پاتک و حمله و دفاع است. این رقص به همراه نواختن سرنا، دهل و جره انجام می‌گیرد. ریتم در ابتدا کند و به تدریج تند و تندتر می‌شود.

تصویر ۶: چوبهای مخصوص مراسم
چوچاپ نرماشیر بم

تصویر ۷: چوچاپ جنوب کرمان

کابلی:

مجموعه ای از آهنگهای شاد مخصوص جشن عروسی است که زنان با آن می‌رقصند و یک پا محور پای دیگر قرار می‌گیرد و به جلو قدم بر می‌دارد و پای دیگر به دنبال آن نیم پنجه می‌زند. دست‌ها از مچ یا ساعد خم می‌شوند و یکی به طرف بالا و دیگری قرینه ی آن به سمت پایین پیچ می‌خورد یا یک دست را به کمر می‌زنند و دست دیگر را در طرف بالا از مچ می‌چرخانند.

ترانه‌های علی خان، بله یار، یک گز زری و ... را در کابلی اجرا می‌کنند. این مجموعه نخست با آهنگهایی با ریتم آهسته شروع و به مرور تند می‌شود. در قدیم دهل نوازان، رقصندگان را دنبال می‌کردند تا با سرعت بیشتری بدوند و زن‌ها مجزا دور آتش می‌رقصیدند.

سربازی:

زنان در دو دسته رو به روی هم قرار می‌گیرند و از کنار هم رد می‌شوند. این رقص حالتی صفی دارد. سربازی با آهنگ ناصر خان (با بیت سر کتل، پایین کتل، اردوی یاره) نیز اجرا می‌شود.

دست به کمر و سه پا :

این دو «ژ» توسط سرنا و دهل و برای رقص مردان اجرا می‌شود. ریتم این رقص‌ها در ابتدا سه ضربی ساده و در ادامه دو ضربی ساده است. در حالت اجرا رقصندگان دست به کمر دارند.

یه رو

«یه رو» از نغمات سرور آمیزی است که در مجموعه ی رپرتوار رقص و بازی و پس از اجرای نغمه ی سه پا در مناطقی از کرمان نواخته می‌شود. سازهای سرنا، دهل و جُره در اجرای این نغمه مورد استفاده قرار می‌گیرند.

چوبازی (چوب بازی):

چوبازی قبل از رقص چوچاپ بوسیله ی دو نفر و با استفاده از چوب های بلند اَرچن اجرا می‌شود و نوعی رقص حماسی است. در مراسم عروسی انجام شده و سازهای همراه آن سرنا، دهل و جَرّه می‌باشد.

نحوه اجرای چوب بازی به این صورت است که به همراه صدای ساز و دهل، چوبازان با چوب به صورتی نمادین با هم به جنگ می‌پردازند و در حال پایکوبی با مهارتی خاص جلوی ضربات یکدیگر را سد می‌کنند. چوبازان علاوه بر این کار، با چوبها به حرکات نمایشی و آکروباتیک می‌پردازند. در جیرفت، عنبرآباد، کهنوج، قلعه گنج بم، زرنند و بافت و منوجان چوب بازان از چوبهای بلند استفاده می‌کنند و در مناطقی مانند راور از چوب‌های کوتاه. در راور و زرنند به جای دهل و سرنا از دایره به عنوان ساز همراه چوب بازی استفاده می‌شود و در مناطقی از استان، از نی مشکی و تمپو. معمولاً ریتم اجرایی چوب بازی در ابتدا دوضربی ساده و در ادامه دوضربی ترکیبی و هفت ضربی می‌باشد. در شهرستان منوجان به چوبازی رحمانی گفته می‌شود. سازهای همراه آن سرنا و دهل و جَرّه یا چنگ و تمپک است.

رحمانی آخرین مراسمی است که در عروسی اجرا می‌شود و بعد از این مراسم مهمان ها می‌روند. رسم این است که تمام مردها در رحمانی شرکت کنند. گرچه این رقص‌ها در مراسم شادیانه اجرا می‌شود، ولی در واقع نوعی تمرین حماسی است برای تقویت روحیه جنگاوری که در آن به جای شمشیر از چوب درخت کُناَر، لیمو، اَرچن، خرما، گز و یا پسته استفاده می‌شود.

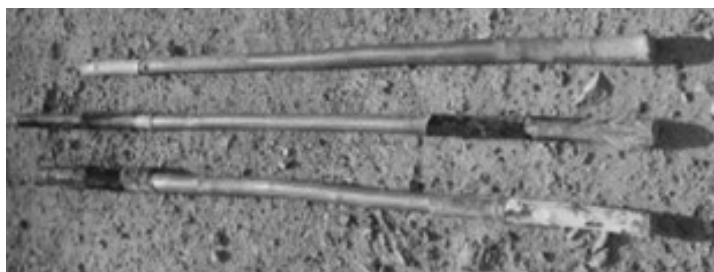
در مناطقی از استان دو سر چوب ها را با پوست گوساله یا بز می‌پوشانند. معمولاً تعداد چوبازان بین ۲ تا ۸ نفر است. چوبازی گوغری و غربتی از انواع دیگر چوبازی ست. چوبازی غربتی توسط کولیان انجام می‌گیرد.

تصویر ۹۸: چوبازی جیرفت

تصویر ۱۰: چوبازی عنبرآباد

تصویر ۱۱: نمونه چوب های مخصوص چوبازی

ترکه بازی

این رقص شبیه چوبازی ست با این تفاوت که به جای چوب از ترکه ی انار و یا ترکه ی درختان دیگر استفاده می شود. این رقص در مناطقی از شهرستان سیرجان، ارزویه، رابر و بافت رایج است. سازهای همراه این مراسم سرنا، دهل و نقاره است.

تصویر ۱۲: ترکه بازی سیرجان

رقص کشتی

نوعی کشتی گرفتن بین تعدادی از افراد شرکت کننده در شادیانه است که به همراه نواختن سرنا یا کرنا به همراه سازهای همراهی کننده برگزار می شود. نخست کشتی گیران به همراه ریتم موسیقی دایره وار دور هم می چرخند و بعد به کشتی گرفتن می پردازند. حرکات در قسمتی این مراسم قراردادی است. برای مثال یکی از

نفرات خود را به مردن می‌زند و نفر دیگر دست خود را روی قلب او می‌گذارد و بعد از اینکه فهمید او زنده است دوباره کشتی ادامه پیدا می‌کند.

تصویر ۱۳: رقص کشتی امیرآباد شول سیرجان

رقص دهل (دهل چرخون)

وقتی نوازندگان سرنا و دهل و جره ریتم را تند می‌کنند یکی از نوازندگان دهل در حال نواختن سرضربها به سرعت دور خود می‌چرخد. علاوه بر این کار حرکاتی آکروباتیک از جمله گذاشتن دهل روی شانه و سر، بلند کردن یک پا و کوبیدن کوبه به دهل از زیر پا و یا انداختن تسمه ی دهل به گردن و چرخاندن دهل با کمک چرخش گردن و یا دهل نوازی با دست و... می‌پردازد. بعضی مواقع دهل نواز به جای یک دهل چند دهل به خود آویزان می‌کند و می‌چرخاند. معمولاً دهل چرخون در هنگام اجرای چاردار که از ملودی های ریتمیک مشهور این مناطق است اجرا می‌شود. چار همان چهار است و دار در اینجا به معنی چوب است ولی در اصل به درخت گفته می‌شود.

تصویر ۱۴ و ۱۵: دهل چرخون جیرفت

تصویر ۱۶: دهل چرخون منوجان

رقص قالی

از رقص های مشهور تمام استان بوده است که متاسفانه در خیلی از مناطق از جمله خود شهر کرمان به فراموشی سپرده شده است. این رقص در حال حاضر فقط در مناطقی از جنوب کرمان اجرا می شود. وقتی که نوازندگان ریتم را تند می کنند عده ای یک قالی دست بافت معمولا در ابعاد دو در سه متر را به صورت باز شده روی دست

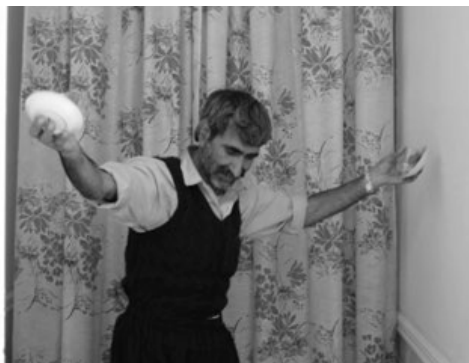
نوازنده ی دهل می‌گذارند. او که دهل را به وسیله تسمه به بدن خود متصل کرده به جای نواختن دهل، قالی را به سرعت می‌چرخاند و بعد از مدتی رها می‌کند. وقتی قالی به زمین می‌افتد همه با هم فریاد شایاش می‌کنند.

تصویر ۱۷: رقص قالی -
جنوب کرمان

رقص استکان

در بعضی نواحی استان، از جمله راور و راین زنان و مردان نوعی رقص خاص را با استکان و نعلبکی انجام می‌دهند که به آن رقص استکان می‌گویند. گاهی به جای نعلبکی از چند استکان استفاده می‌شود. رقصندگان از استکان و نعلبکی به عنوان یک ساز خودصدا بهره می‌برند و به همراه ریتم به هم می‌کوبند.

تصویر ۱۸: رقص استکان – راور

سرکنگی

از رقص های مردانه‌ی متداول در کرمان و هرمزگان است. کنگ به معنی شانه است. رقصنده به طور ماهرانه ای اعضای بدن خود و به خصوص شانه ها را با سرعت می‌لرزاند. در اجرای سرکنگی سازهایی چون دهل، سرنا و جُره و تمپک مورد استفاده قرار می‌گیرد. طایفه ای در جنوب کرمان وجود دارند که این رقص را به صورت حرفه ای انجام می‌دهند و رقصندگی یکی از مشاغل آنهاست. آنها ساعت‌ها به رقص سرکنگی می‌پردازند و بعد از اتمام مراسم دیگر قادر به کنترل حرکات بدن نیستند. در این هنگام افرادی این رقصندگان را به درخت یا تخت و یا دیوار می‌بندند تا به تدریج بدن آنها از ارتعاش خارج شود.

کجک یا کجکی

کج+ک: از نظر لغوی به معنی کج شده و یا کج کوچک است. این واژه در فرهنگ فارسی قدیم به چوب های بزرگ دهل که معمولاً در دست راست نوازندگان قرار می‌گرفت، اطلاق می‌گردید. واژه ی کجک یا کجکی در اشعار برخی مناطق دری زبان خراسان، تاجیکستان و افغانستان از سر کنایه به ابروی معشوق نیز اطلاق می‌شود. در فرهنگ موسیقی کرمان به قسمتی از رقص گفته می‌شود که در اثر شکست ریتم معمول سُرنا و دهل و سکوتی که متعاقب آن ایجاد می‌شود، موجب ایجاد حرکاتی

نامتعارف و نامتوازن با حرکات اصلی رقص می‌شود و رقصندگان ناچارند تا خود را با این ریتم شکسته و غیر معمول همراه سازند. از همین رو این بخش از رقص، کجک یا کجکی نامیده می‌شود.

مجسمه

نوعی رقص است که نوازنده در حال اجرای ملودی ناگهان سکوت می‌کند در این حالت رقصنده هم باید به همان حالتی که هست بماند. مانند یک مجسمه. اگر حرکتی اضافی داشته باشد معمولاً مورد تمسخر واقع می‌شود. ریتم ملودی‌ها بیشتر هفت ضربی است ولی در مناطقی از ریتم‌های دو ضربی ترکیبی هم استفاده می‌شود. این رقص بیشتر در شهرستانهای سیرجان، بافت و رابر اجرا می‌شود.

پا آتشی

پا + آتشی: در تداول گویش کرمانی به مفهوم در کنار آتش و پای آتش است. در فرهنگ موسیقی برخی مناطق کرمان رقصی است که دور آتش اجرا می‌شود. ملودی توسط سرنا، دهل و جره نواخته شده و از شتاب نسبتاً تندی برخوردار است. این نغمه شباهنگام نواخته شده و رقصندگان و بازیگران به دور آتش به رقص و پایکوبی می‌پرداختند. در بعضی از روستاهای بم از جمله بیدخون مرغک رقص پاآتشی را با ساز چوغرو اجرا می‌کنند.

رقص خروس

این رقص در منوجان اجرا می‌شود. به این صورت که نوازندگان سرنا و دهل دامنی بلند می‌پوشند و پوشت کمر را با لایه‌های پارچه به شکل دم خروس تزئین می‌کنند و کمربندی زنگوله دار بر کمر می‌بندند و در حین اجرای موسیقی رقصی انجام می‌دهند که شبیه حرکات خروس می‌باشد.

تصویر ۱۹: رقص خروس منوجان